

ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Όλγα Ιακωβίδου, Καθηγήτρια ΑΠΘ

Τμήμα Γεωπονίας, Τομέας Αγροτικής Οικονομίας

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

e-mail:olg@agro.auth.gr

Ο αγροτουρισμός, έτσι όπως εφαρμόζεται στις χώρες της Ευρώπης, είναι μορφή του αγροτικού τουρισμού, η οποία έχει την ιδιομορφία να διασυνδέει άμεσα και ενεργά την τουριστική δραστηριότητα με τη γεωργική εκμετάλλευση, τα προϊόντα της και την αγροτική κληρονομιά γενικότερα. Στην περίπτωση αυτή ο γεωργός είναι ο manager αλλά ταυτόχρονα και το εργατικό δυναμικό ενός νέου τύπου εκμετάλλευσης, της αγροτικής εκμετάλλευσης, η οποία περιλαμβάνει τόσο τις γεωργικές δραστηριότητες όσο και τις αγροτουριστικές στην οποία τα μέλη της αγροτικής οικογένειας και κυρίως οι γυναίκες συμμετέχουν ενεργά στη λειτουργία των τουριστικών δραστηριοτήτων της εκμετάλλευσης.

Βασικός στόχος της ανάπτυξης του αγροτουρισμού είναι η δημιουργία εξωγεωργικών δραστηριοτήτων στον αγροτικό χώρο και εναλλακτικών λύσεων στην απασχόληση των γεωργών με σκοπό τη βελτίωση των εισοδημάτων τους, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του τοπικού πληθυσμού, τη συγκράτηση του πληθυσμού, και κυρίως του δυναμικού του τμήματος, στον τόπο διαβίωσής του, την προώθηση των τοπικών-παραδοσιακών και βιοτεχνικών προϊόντων. Και όλα αυτά όχι μέσα από τη στρατηγική μετάβασης του γεωργού στον τουρισμό, αλλά μέσα από την ενσωμάτωση του τουρισμού στην γεωργία και στην ενδογενή τοπική ανάπτυξη.

Ο αγροτουρισμός, όπως και ο αγροτικός τουρισμός, δεν είναι απλά τουριστικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται στην ύπαιθρο, αλλά είναι μορφή τουρισμού που ενσωματώνεται στον οικολογικό, πολιτισμικό και κοινωνικό ιστό του τόπου και τον ενσωματώνει στο προϊόν που προσφέρει. Η πρωτοβουλία και η διαχείριση της ανήκει στους ανθρώπους του τόπου,

δένεται αρμονικά με την κύρια απασχόληση των κατοίκων των περιοχών αυτών, δρα συμπληρωματικά με αυτή και δε δημιουργεί ανταγωνισμούς σε ότι αφορά τους φυσικούς πόρους και το ανθρώπινο δυναμικό.

Στην Ελλάδα, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, δεν αναπτύχθηκε ιδιαίτερα ο αγροτουρισμός, για τρεις βασικούς λόγους.

Ο πρώτος αφορά την εφαρμογή των προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης που αποτέλεσαν και το μοχλό ανάπτυξης τόσο του αγροτουρισμού όσο και του αγροτικού τουρισμού γενικότερα. Η μέχρι σήμερα εφαρμογή των προγραμμάτων αυτών και κυρίως του LEADER I, που έδωσε το 41% της συνολικής χρηματοδότησης όλων των προγραμμάτων του στον αγροτικό τουρισμό και του LEADER II που έδωσε το 30%, αλλά και των ΠΕΠ, στόχευαν στην ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού, με τη γενική έννοια του όρου και όχι αποκλειστικά του αγροτουρισμού. Αυτοί που πρωτίστως ανταποκρίθηκαν στις προκλήσεις και προσκλήσεις των προγραμμάτων αυτών δεν ήταν οι γεωργοί, αλλά εργαζόμενοι σε άλλους τομείς της οικονομίας, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις δεν κατοικούσαν στην ύπαιθρο, αλλά κατάγονταν από αυτή. Στην περίπτωση της εφαρμογής των κανονισμών για τον εκσυγχρονισμό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, οι οποίοι προέβλεπαν την οικονομική ενίσχυση αποκλειστικά του αγροτουρισμού, ανταποκρίθηκαν κυρίως οι γεωργοί των τουριστικά αναπτυγμένων παραθαλάσσιων ζωνών. οι οποίοι δημιούργησαν απλά συμπληρωματικές υποδομές στις ήδη υπάρχουσες του μαζικού τουρισμού. Πρόκειται για αγροτουρισμό ο οποίος έχει εκτραπεί από τους πρωταρχικούς στόχους της ανάδειξης και αξιοποίησης των αγροτικών πόρων, της διασύνδεσης πόλης-υπαιθρου και της δραστηριοποίησης της τοπικής κοινωνίας.

Ο δεύτερος λόγος αφορά τις ιδιαιτερότητες της ελληνικής γεωργίας, των ελλήνων γεωργών και την κοινωνικό-οικονομική εξέλιξη των αγροτικών περιοχών. Στο επίπεδο της ελληνικής γεωργίας, η απουσία του πρότυπου της "απομονωμένης φάρμας", που ενσωματώνει το χώρο εργασίας με το χώρο κατοικίας του γεωργού, καθιστά δυσδιάκριτη την άμεση διασύνδεση της διαμονής των τουριστών με τις γεωργικές δραστηριότητες της οικογένειας υποδοχής καθώς και την ενσωμάτωση του τουριστικού προϊόντος στην αγροτική ζωή. Σε ότι αφορά τους γεωργούς της χώρας, αυτοί αντιμετωπίζουν

δυσκολίες να αναπτύξουν δραστηριότητες σε τομείς που δε διαθέτουν παραδοσιακά την απαραίτητη εμπειρία και να γίνουν διαχειριστές μιας πολυδύναμης και καινοτόμου γι' αυτούς επιχείρησης. Εξάλλου οι γεωργοί, κυρίως αυτοί των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών δεν είναι σε θέση να επενδύσουν σε τουριστικές υποδομές και εξοπλισμό χωρίς την ουσιαστική τεχνική, πέραν της οικονομικής, βοήθειας από την πλευρά των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων που εμπλέκονται στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού. Επιπλέον, το υπάρχον θεσμικό και οργανωτικό πλαίσιο στήριξης των αγροτουριστικών επενδύσεων είναι κατά κανόνα ανεπαρκές και οι γεωργοί βρίσκονται αδύναμοι να διαφοροποιήσουν τις δραστηριότητές τους εξαιτίας της στενότητας δικτύων πληροφόρησης και διάχυσης της τεχνικής τεχνογνωσίας, κυρίως σε τοπική κλίμακα. Δε θα πρέπει να παραλείψουμε να αναφέρουμε το γεγονός της συρρίκνωσης και γήρανσης του αγροτικού πληθυσμού που ερμηνεύει την απουσία καινοτόμων πρωτοβουλιών ή τη σχετική επιφύλαξη των γεωργών απέναντι σε νέες μορφές οικονομικών δραστηριοτήτων, όπως είναι ο αγροτουρισμός.

Ο τρίτος λόγος αφορά την πλευρά της ζήτησης αγροτουριστικών υπηρεσιών η οποία χαρακτηρίζεται ως περιορισμένη, ιδιαίτερα στις "αποτραβηγμένες" ενδοχώρες των αγροτικών περιφερειών. Κατ' αρχήν θα πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι η σχετικά πρόσφατη αγροτική έξοδος στην Ελλάδα και η διατήρηση των σχέσεων των κατοίκων των πόλεων με τους τόπους καταγωγής τους, τους κάνει να επιστρέφουν τακτικά στα χωριά τους σε περιόδους διακοπών, χωρίς ουσιαστικά να έχουν χάσει την επαφή τους με τον αγροτικό κόσμο. Η κοινωνική συνοχή μέσω των συγγενικών και φιλικών δεσμών διατηρείται ακόμη σε σημαντικό βαθμό στην Ελλάδα, κατά τρόπο ώστε οι αστοί των μεγαλουπόλεων, οι οποίοι αποτελούν και την πλειοψηφία της πελατείας του αγροτουρισμού, να μη νοιώθουν πειστική την ανάγκη να αναζητήσουν τις ρίζες τους ή την αυθεντικότητα του αγροτικού κόσμου, συχνά ωραιοποιημένη, μέσω του αγροτουρισμού. Εξάλλου, η παραδοσιακή προτίμηση της τουριστικής πελατείας κυρίως υπέρ του παραθαλάσσιου τουρισμού και δευτερευόντως υπέρ του ορεινού τουρισμού ευνοεί τελικά την εγκατάσταση του αγροτουρισμού σε περιοχές που διαθέτουν τα σχετικά συγκριτικά πλεονεκτήματα (όπως είναι αυτές που διαθέτουν υποδομές

χειμερινών σπορ, ή γνωστές προστατευμένες περιοχές) ή σε περιοχές όπου ο τουρισμός είναι ήδη αναπτυγμένος (όπως είναι οι παραλιακοί οικισμοί και τα νησιά).

Παρά τις αντιξοότητες που προαναφέρθηκαν υπήρξαν και περιπτώσεις γεωργών που ανταποκρίθηκαν στην πρόκληση των προγραμμάτων αγροτουρισμού και πραγματοποίησαν αγροτουριστικές επενδύσεις. Στις περισσότερες όμως περιπτώσεις οι επενδύσεις αυτές έγιναν χωρίς ένα συνολικό στοιχειοθετημένο σχεδιασμό και χωρίς την καθιέρωση ενός θεσμικού πλαισίου το οποίο θα όριζε, μεταξύ των άλλων, το προφίλ των αγροτουριστικών επιχειρήσεων και τις προδιαγραφές ποιότητας που θα έπρεπε να εφαρμόζουν. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα το μη σαφή προσανατολισμό αυτών και τα φαινόμενο κάθε επιχείρηση να ορίζει τα δικά της πρότυπα στην κατασκευή και λειτουργία της, βάσει της βούλησης των γεωργών-επιχειρηματιών, των γνώσεών τους πάνω στο αντικείμενο, των εμπειριών τους στο χώρο της οργάνωσης και διοίκησης επιχειρήσεων, τον προσωπικό τους χαρακτήρα, τη σχέση τους με τους κατοίκους της περιοχής και την οικονομική κατάσταση τους κατάσταση. Έτσι, οι περισσότερες αγροτουριστικές επιχειρήσεις δε έλαβαν υπόψη τις τοπικές ιδιαιτερότητες, την πολιτισμική κληρονομιά του τόπου, το φυσικό περιβάλλον και τις διαφορετικές προτιμήσεις των περιηγητών, οι οποίοι έχουν μεγαλύτερες προσδοκίες και είναι απαιτητικοί από τις παρεχόμενες από αυτές υπηρεσίες και αγαθά. Ως εκ τούτου δε διαφοροποιούνται ιδιαίτερα από τις αντίστοιχες επιχειρήσεις του μαζικού τουρισμού. Στηρίζονται στην παροχή ενός αγροτουριστικού προϊόντος που δύσκολα ενσωματώνει την εικόνα της περιοχής, δε διασυνδέει τον τουρισμό με τη γεωργία και τα τοπικά-παραδοσιακά προϊόντα και ελάχιστες από αυτές εφαρμόζουν προδιαγραφές ποιότητας που θα τις διαφοροποιεί από τον μαζικό τουρισμό και θα τις καθιστά βιώσιμες και ανταγωνιστικές. Εξάλλου, οι περισσότερες από αυτές περιορίζονται στην παροχή υπηρεσιών φιλοξενίας χωρίς να προσφέρουν ένα διαφοροποιημένο αγροτουριστικό προϊόν που θα τους εξασφάλιζε υψηλότερα εισοδήματα.

Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν θα μπορούσε να αναπτυχθεί ο αγροτουρισμός στην Ελλάδα, προσαρμοσμένος στις ιδιαιτερότητες της

ελληνικής γεωργίας, στις παραδόσεις και στον πολιτισμό της αγροτικής κοινωνίας, ο οποίος όμως θα ανταποκρίνεται και στις προσδοκίες των γεωργών, αλλά και στις αντιλήψεις, στα πρότυπα και στις συμπεριφορές αναψυχής των περιηγητών. Η απάντηση θα μπορούσε να είναι θετική με την προϋπόθεση ότι με τον αγροτουρισμό θα ασχοληθούν κυρίως νέοι γεωργοί, οι οποίοι έχουν εμπειρίες του αστικού τρόπου ζωής και γνωρίζουν τι αποζητούν οι αστοί από τις διακοπές τους στην ύπαιθρο. Οι νέοι αυτοί θα δημιουργήσουν αγροτικές εκμεταλλεύσεις επιχειρηματικού τύπου και θα συμπεριλάβουν και δραστηριότητες αγροτουρισμού στην επιχείρησή τους οι οποίες θα αξιοποιούν και θα αναδεικνύουν τις τοπικές ιδιαιτερότητες. Και το πρόγραμμα εγκατάστασης νέων γεωργών που προωθείται από το Υπουργείο Γεωργίας μπορεί να αξιοποιηθεί και προς την κατεύθυνση αυτή.

Στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού μπορούν να συμβάλλουν και οι γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί. Ωστόσο, η έλλειψη επιχειρηματικού πνεύματος από τις ελληνίδες αγρότισσες, σε συνδυασμό με τις εγγενείς αδυναμίες λειτουργίας των συνεταιρισμών αλλά και συνεργασίας των γυναικών αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα λειτουργίας τους σε ένα έντονα ανταγωνιστικό περιβάλλον, όπως είναι αυτό του τουρισμού.

Όμως, ο πολυδιάστατος χαρακτήρας τόσο του αγροτικού χώρου, όσο και του αγροτουριστικού προϊόντος, επιβάλλουν μία στρατηγική "εκ των άνω" και ένα ευέλικτο θεσμικό πλαίσιο που θα προσαρμόζεται στις ιδιαιτερότητες, στο δυναμικό και στις προσδοκίες για ανάπτυξη της κάθε περιοχής έτσι όπως εκφράζονται "εκ των κάτω". Στη λογική αυτή ο σχεδιασμός της ανάπτυξης του αγροτουρισμού θα πρέπει να εντάσσεται στη συνολική ανάπτυξη μιας περιοχής και το πρότυπο ανάπτυξης του θα πρέπει να είναι συμβατό με περιβαλλοντικές, πολιτισμικές, κοινωνικές και κοινοτικές αξίες του αγροτικού χώρου καθώς και με την αναζήτηση της "πραγματικής" ζωής, της ποιότητας και της αυθεντικότητας που είναι διάσπαρτα στον αγροτικό χώρο.